

Sémi összehasonlító nyelvészet

BMA-HEBD-303

Biró Tamás

3. Összehasonlító nyelvészet (komparatviztika)
és a fonológia alapjai. Izoglosszák.

2016. február 24.

Családfa készítése izoglosszák alapján

Második házi feladat: egy fiktív nyelvcsalád

Nyelv	Nemek száma	Főnév- ragozás	Névelő elől/hátul	Dualis	Igei személyragozás	Van létige	eredeti *k >	eredeti *p >	eredeti *t >	Umlaut
<i>A</i>	3	+	–	+	+		<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>B</i>	3	+	H	+	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>C</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>D</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>E</i>	3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>F</i>	2-3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>G</i>	2	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>H</i>	2	–	H	–	– (+)	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>I</i>	0	–	E	–	– (+)	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>J</i>	2	–	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>K</i>	2	(+)	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>L</i>	0	–	E	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>M</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>N</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>pf, f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+
<i>O</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+

() ritkán + van – nincs E elől H hátul

Izoglosszák

- Nyelvi jelenség → nyelvi változó, amely két vagy több értéket vehet fel.
- Például:

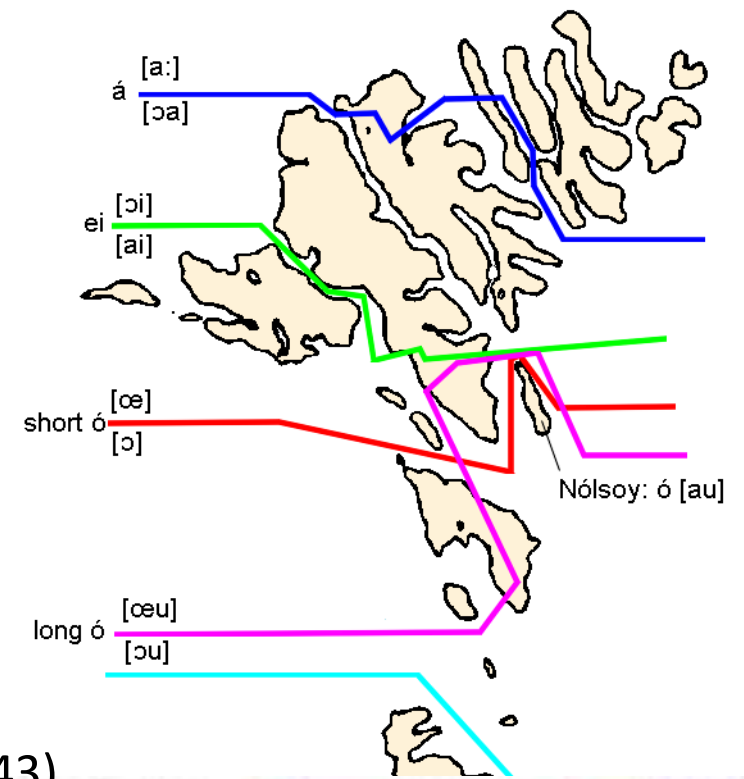
nyelvtani nem	nemek száma	0, 2, 3
szórend	alapszórend	SVO, SOV,...
névmás	Sg. 1. névmás hangalakja	[e:n], [ix], [ani]...
szókincs	`kukorica' jelentésű szó hangalakja	[kukorica], [tengeri], [törökbúza]

Izoglosszák: példák

Adott nyelvi változóhoz tartozó

izoglossza: [földrajzi/képzeletbeli] vonal, amely elválasztja egymástól azokat a nyelv[változat]okat, amelyekre a nyelvi változó más értéket vesz fel.

- Az izoglosszák típusai: (v.ö. Crystal, *A nyelv enciklopédiája*, p. 43)

A nyelvi változó által leírt jelenség	Határvonal elnevezése	Amit a vonal elválaszt	Példák
lexikai jelenség	izolex	szókincsbeli elemek	<i>egres / piszke</i>
alaktani jelenség	izomorf	morfológiai jegyek	<i>tányér-t / tányér-at</i>
hangtani jelenség	izofón	fonológiai jegyek	[e] / [ɛ] (zárt e)
jelentéstani jelenség	izoszéma	szemantikai jegyek	ang. <i>dinner</i> = 'ebéd' / 'vacsora'

Nyelv	Nemek száma	Főnév- ragozás	Névelő elől/hátul	Dualis	Igei személyragozás	Van létige	eredeti *k >	eredeti *p >	eredeti *t >	Umlaut
A	3	+	–	+	+		<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
B	3	+	H	+	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
C	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
D	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
E	3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
F	2-3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
G	2	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
H	2	–	H	–	– (+)	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
I	0	–	E	–	– (+)	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
J	2	–	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
K	2	(+)	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
L	0	–	E	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
M	3	+	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
N	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>pf, f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+
O	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+

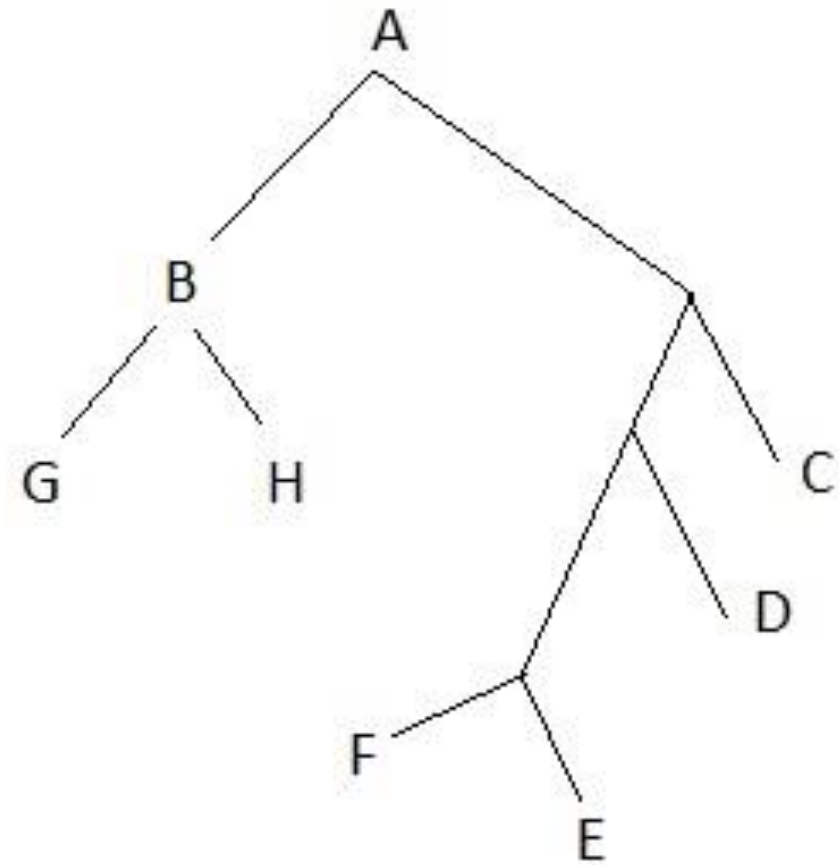
() ritkán + van – nincs E elől H hátul

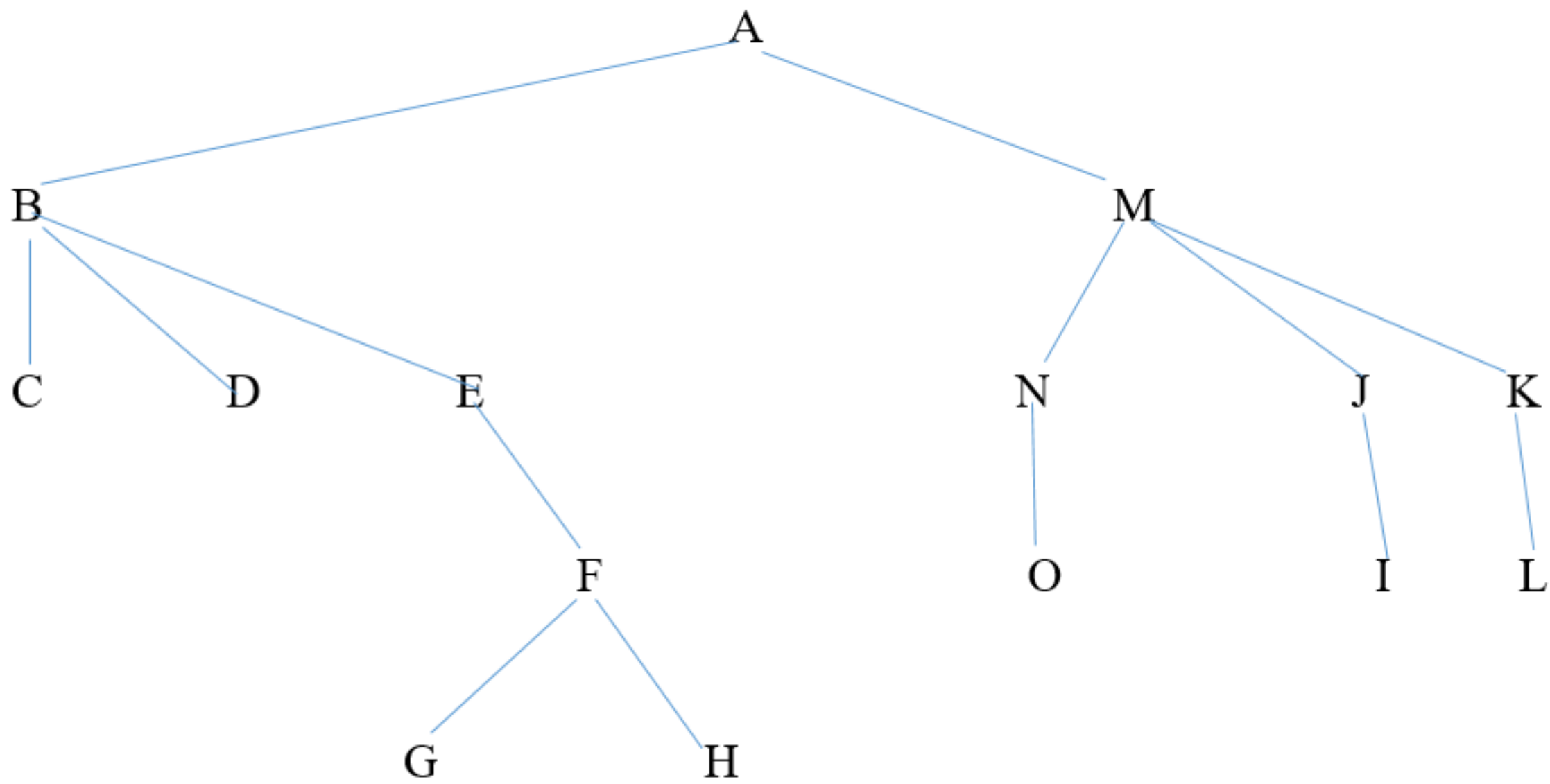
Az A nyelv a közös ős.

A B nyelv a G és H nyelvek közös őse.

E és F közelebbi rokonok, mint D.

E, F és D közelebbi rokonok, mint C.

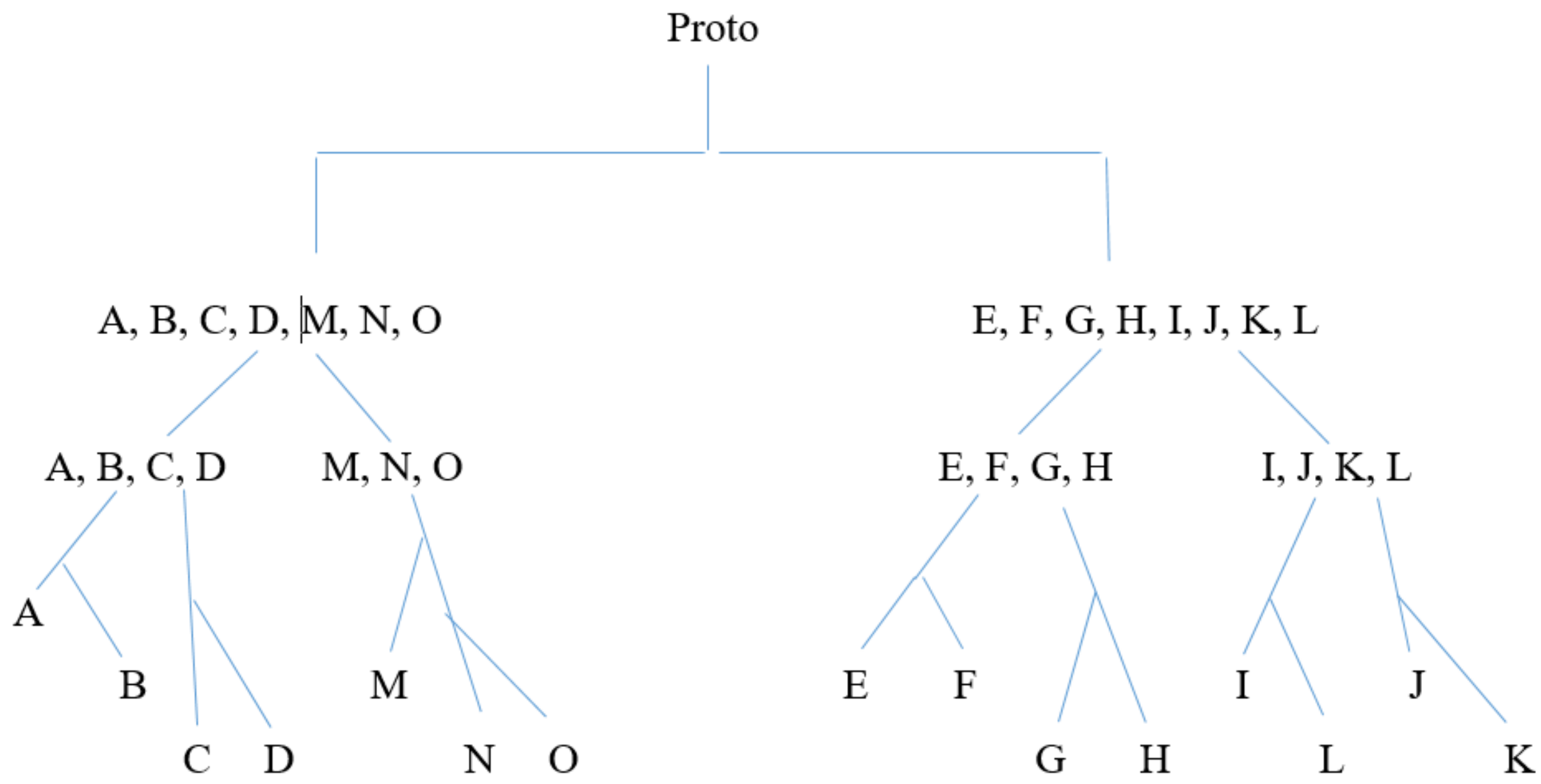

A: közös ősnyelv, nem hipotetikus

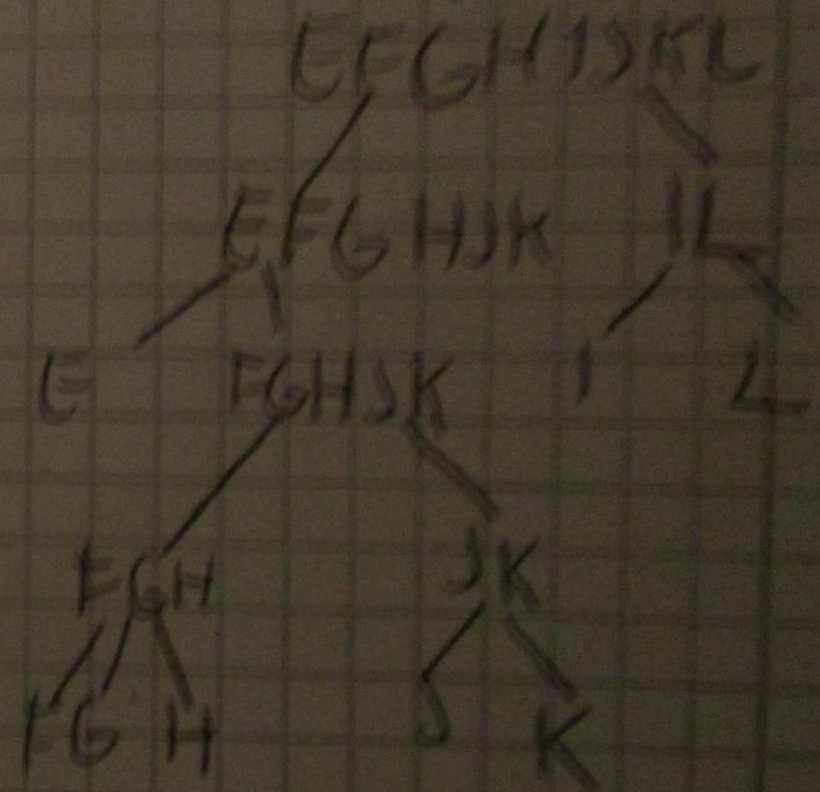
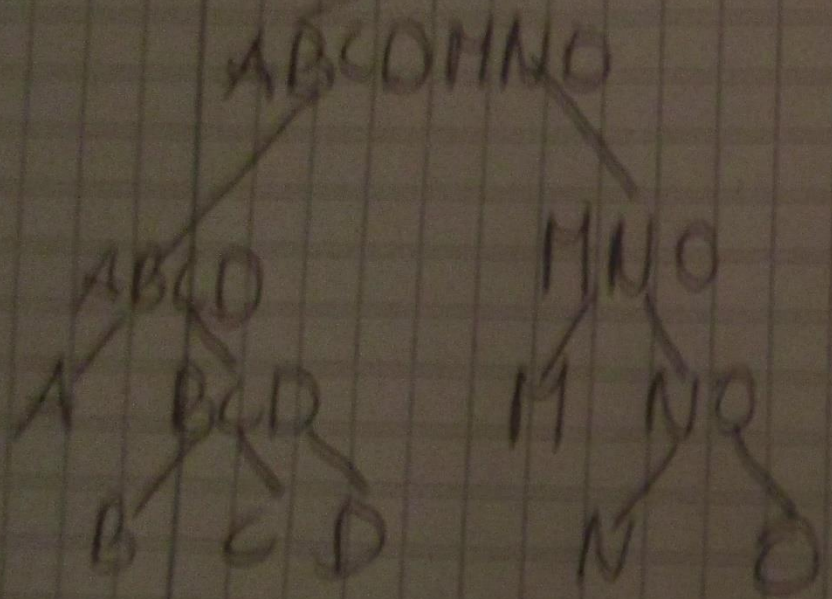
→ főnév- és igeragozás, nemek száma szerint két ág:

1. (BCD) és (MNO)

2. (JK) és (EFG) és (HI) és L

Próbó XT-nyelvé

- **Proto-nyelvben:** volt *p, *t, *k; umlaut; nem volt duális
 - mivel a legtöbb nyelv hordozza ezeket a jegyeket.
- **Izoglosszák, 1. megoldás:** a névelő helye és a létige jelenléte
 1. (BCDEFGH) - létige nincs, névelő hátul
 2. (IJKMNO) - létige van, névelő elöl
 (kimaradt az A és L nyelv további besorolásra)
- **Izoglosszák, 2. megoldás: a főnévragozás, igei személyragozás és a nemek száma**
- 1. (ABCDMNO) nemek száma 3, van főnévragozás, van igei személyragozás
 - 1.1 (ABCD) névelő hátul vagy nincs:

1.1.1 (AB) megjelenik a duális	1.1.2 (CD)
--------------------------------	------------
 - 1.2 (MNO) névelő elöl:

1.2.1 (NO) frikativizáció	1.2.2 (M)
---------------------------	-----------
- 2. (EFGHIJKL)
 - 2.1 (EFGH) névelő hátul, umlaut van:

2.1.1 (EF) nagyjából 3 nem	2.1.2 (GH) 2 nem
----------------------------	------------------
 - 2.2 (IJKL) névelő elöl, umlaut csak néha vagy egyáltalán nincs:

2.2.1 (IL) nincsenek nemek	2.2.2 (JK)
----------------------------	------------

Miről szól egy „fa”?

1. szinkrón szemlélet

- Tipológia

- Például: a nemek száma szerint a világ nyelvei 5 típusba sorolhatók

<http://wals.info/feature/30A#2/25.5/148.2>

- Hasonlóság alapján történő *klaszterelemzés*

- Például: „távolság” = hány oszlopban különbözik az érték (*edit distance*)

C és D távolsága 0.

B távolsága (CD)-től 1.

E és F távolsága (legyen) 0.5. E távolsága (CD)-től 2, B-től 3.

→ javasolt klaszterek: ((B (C D)) (E F))

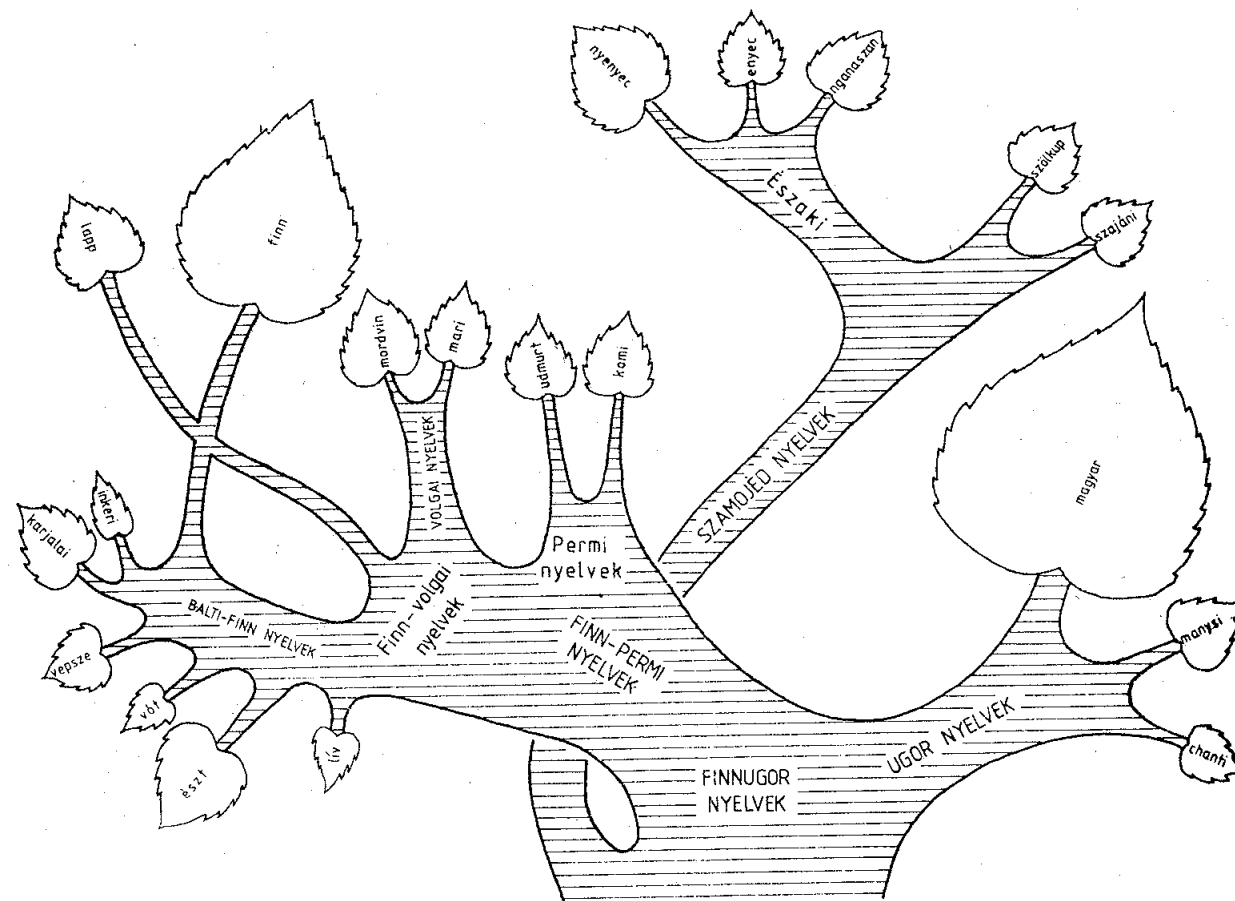
- ...

Miről szól egy „fa”?

- ...
- „Fa, amiről leválnak...”
- Családfa

Diakrón magyarázat:
genetikai leszármazás,
családfa – történeti narratíva

2. diakrón szemlélet

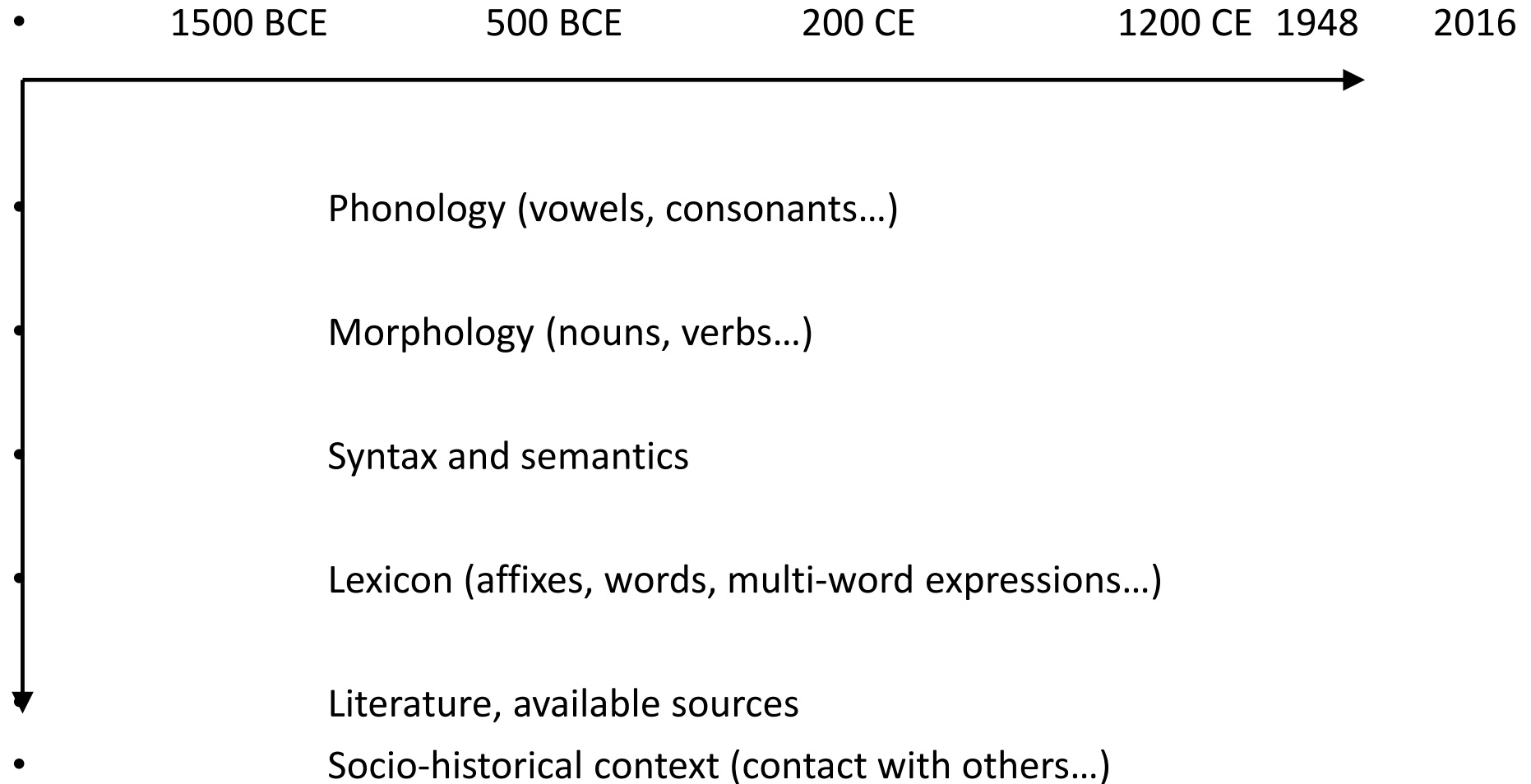
Miről szól egy „családfa”?

- Ha az A, B,... nyelvek rokonok, akkor
- van egy közös ősök, amit szeretnénk (legalább részben) rekonstruálni;
- valamint a közös ősből valahogy kifejlődtek a leánynyelvek, és ezt a fejlődést is szeretnénk megérteni.
- Az oszlopok jelentése:
 - Vajon egyenlő súllyal vesznek részt? Nemek száma független a hangtani változásoktól. A hangtani változások összefüggenek egymással.
 - Milyen irányú változás valószínűbb? Például a nemek száma inkább csökken.
- Na, és a sorok?

Szinkrón és diakrón megközelítések

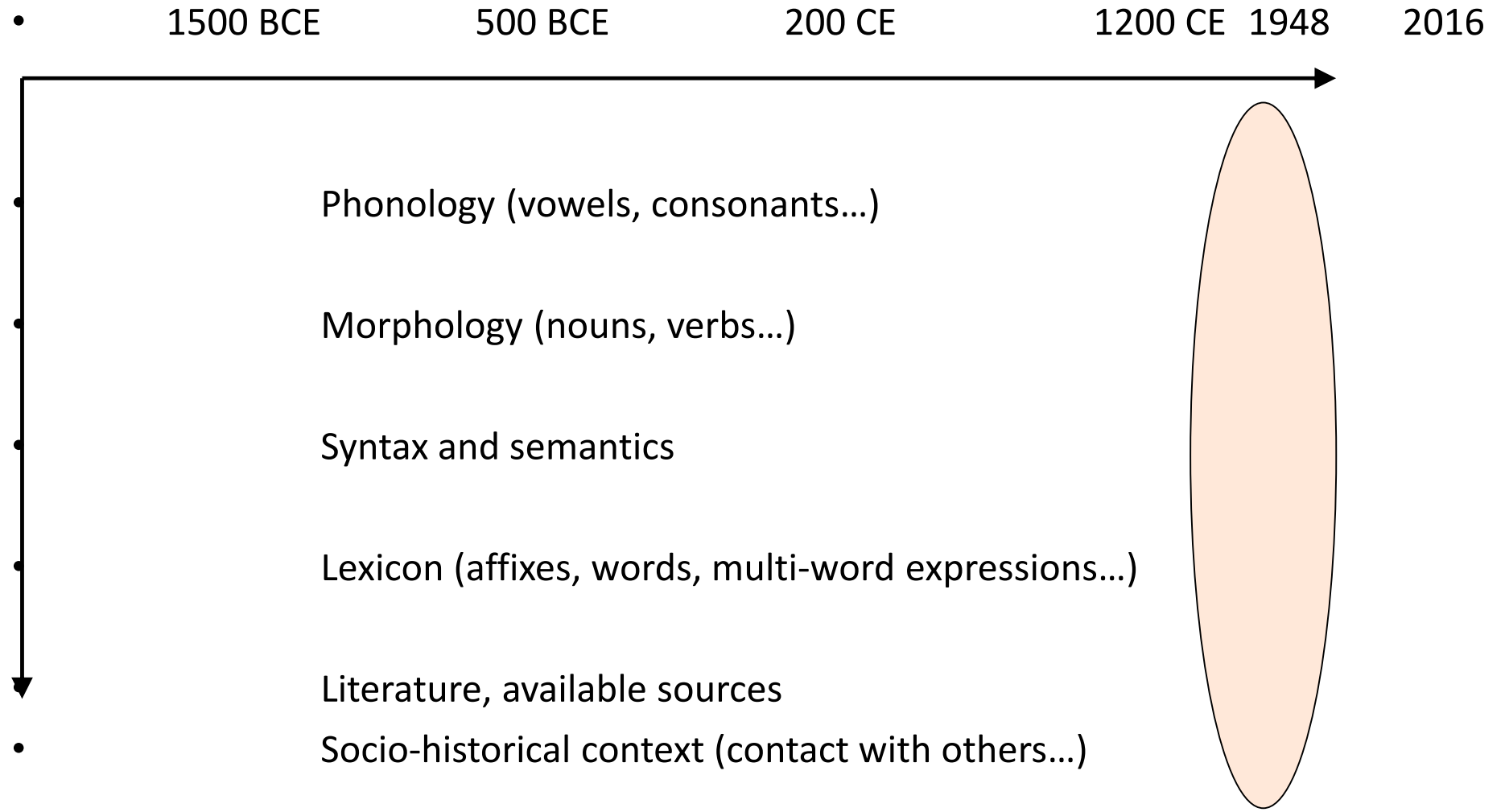
Two dimensions: *synchrony* (one state) vs. *diachrony* (change)

**A nyelv, mint komplex
és dinamikusan
változó rendszer**

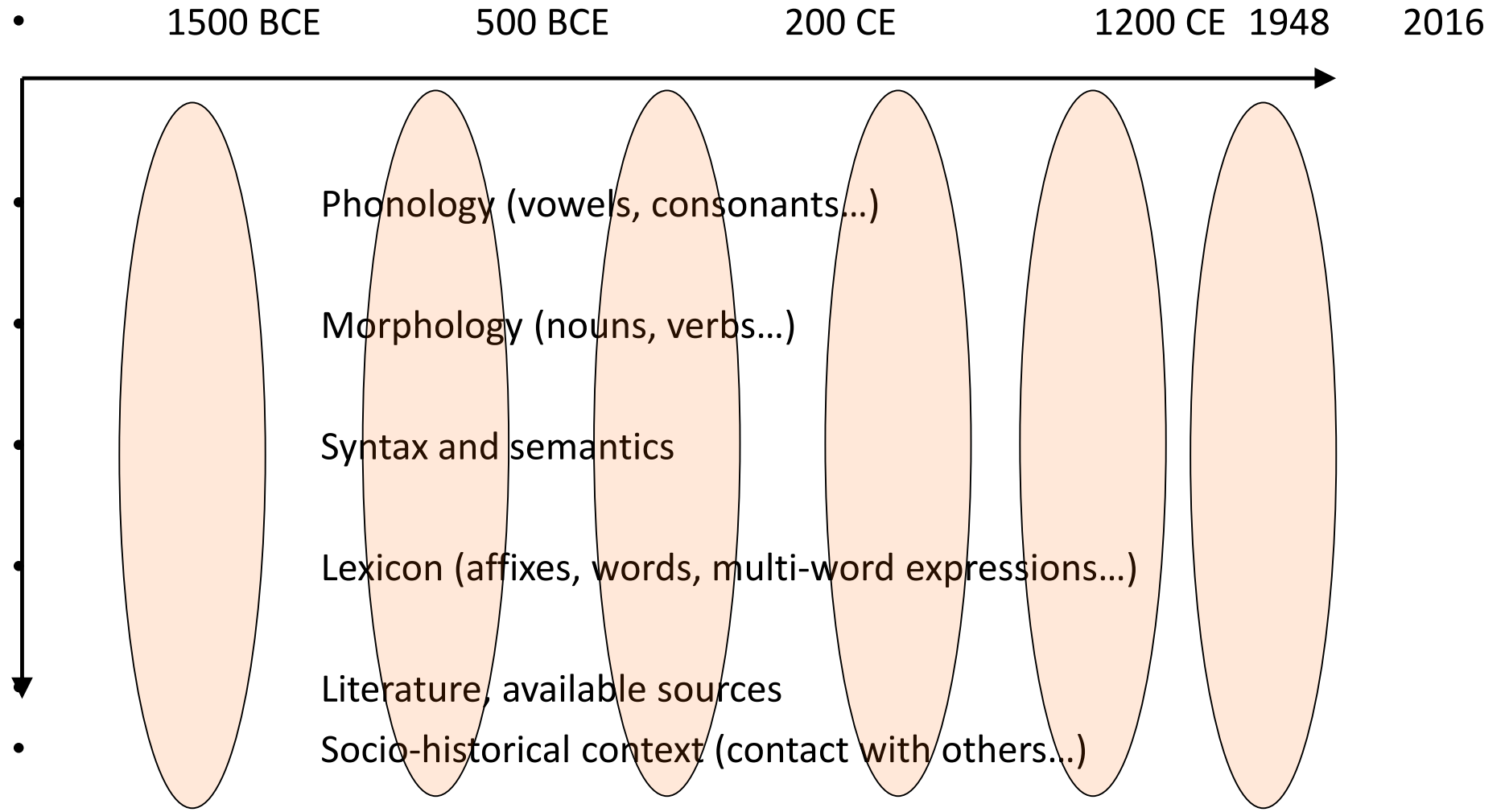
Two dimensions:

synchrony (one state) vs. *diachrony* (change)

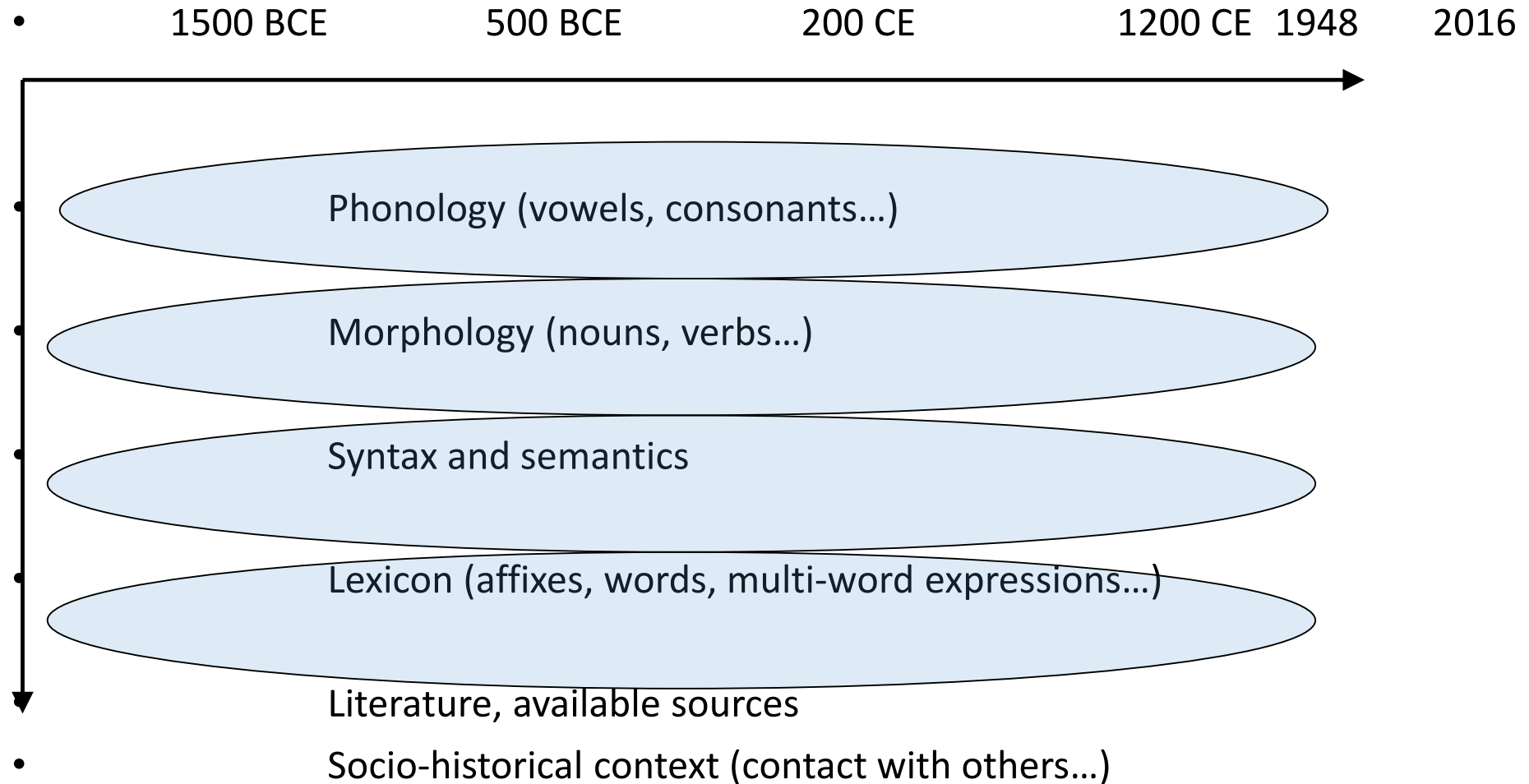
Two dimensions:

synchrony (one state) vs. *diachrony* (change)

Two dimensions:

synchrony (one state) vs. *diachrony* (change)

Szinkrón és diakrón megközelítések

Szinkrón nyelvészet

Diakrón nyelvészet

Leírás

adott nyelv(változat) adott jelenségeinek a leírása adott időben.

adott nyelv(változat) adott jelenségei időbeli változásának a leírása.

Magyarázat

adott nyelv(változat) adott jelenségének a **nem történeti** magyarázata
(hanem pl. strukturalista, funkcionalista, generatív, stb.)

adott nyelv(változat) adott jelenségének a **történeti** magyarázata.

Nyelv	Nemek száma	Főnév- ragozás	Névelő elől/hátul	Dualis	Igei személyragozás	Van létige	eredeti *k >	eredeti *p >	eredeti *t >	Umlaut
<i>Gót</i>	3	+	–	+	+		<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Óskandináv</i>	3	+	H	+	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Izlandi</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Faröi</i>	3	+	H	–	+	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Nynorsk</i>	3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Bokmal</i>	2-3	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Dán</i>	2	–	H	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Svéd</i>	2	–	H	–	– (+)	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Angol</i>	0	–	E	–	– (+)	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>Fríz</i>	2	–	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	(+)
<i>Holland</i>	2	(+)	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>Afrikaans</i>	0	–	E	–	–	–	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	–
<i>Alnémet</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	+
<i>Felnémet</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>pf, f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+
<i>Jiddis</i>	3	+	E	–	+	+	<i>k, ch</i>	<i>f, ff</i>	<i>z, s, ts</i>	+

() ritkán + van – nincs E elől H hátul

Miről szól egy „családfa”?

- A vizsgált nyelvek egymással nem egykorúak.
- Földrajzi eloszlás.
- Amit a táblázat nem tartalmaz: szókincs.

Hetzron 1976:

(előzetes)

- „Principle of archaic heterogeneity”: a közös ősállapot heterogén volt, a nyelvek homogenizálták a paradigmákat.
- „Principle of shared morpholexical innovation”: a véletlen egybeesés a morfológiai újítások (hasonló hangalak, hasonló funkció) esetén a legkisebb.

Néhány izoglossza

(Hetzron nyomán)

	Akkád (stativ)	Klasszikus arab	(Tiberiasi) Héber	Arámi (bibliai)	Geez		
Szuffix konjugáció							
Sg. 1c.	-āku	-tu	-tī	-et	-kū		
Sg. 2m.	-āta	-ta	-tā	-t(ā)	-ka		
Sg. 2f.	-āti	-ti	-t	-tī	-kī		
Sg. 3m.	∅	-a	∅	∅	-a		
Sg. 3f.	-at	-at	-ā	-at	-at		
Prefix konjugáció							
Pl. 2f	t – ā	ta – na	ti – nā	t – ān	tə – ā		
Pl. 3f	i – ā	ya – na	ti – nā	y – ān	yə – ā		

(Hetzron 1976: „principle of archaic heterogeneity”, „principle of shared morpholexical innovation”)

Nyelvcsalád és családfa (kevésbé standard verzió)

Hetzron: két elv annak eldöntéséhez, hogy mely izoglosszákat vegyük figyelembe a családfa meghatározása során.

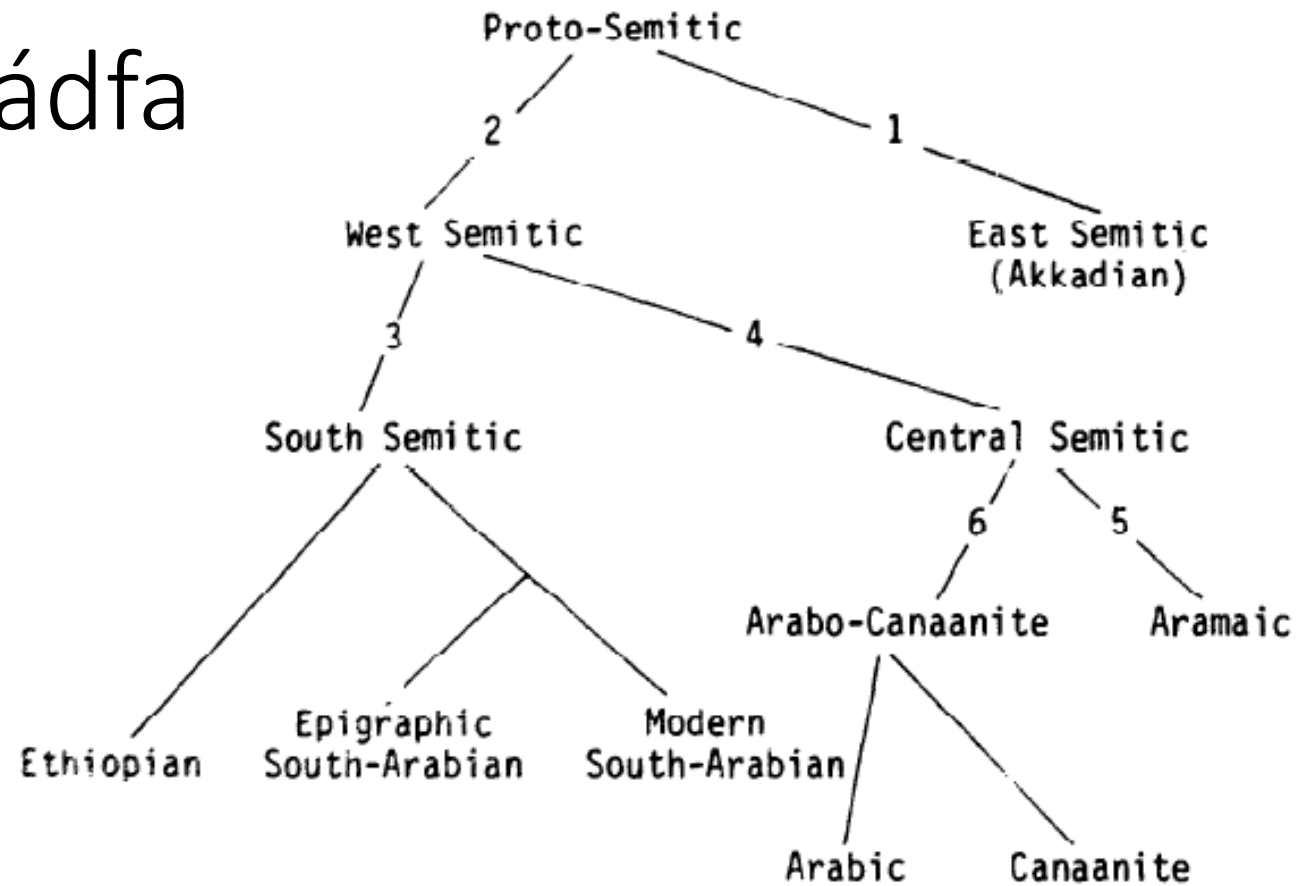

Fig. 2. The genealogical tree of Semitic. 1: Akkadian – archaic in many respects. 2: West-Semitic – innovation: adoption of a suffix-conjugation for the past tense (4.2.2). 3: South-Semitic – innovation: Generalization of *-k-* in the past tense (2.1), generalization of a closed vowel in verbal prefixes (2.2). 4: Central Semitic – innovation: adoption of Jussive *+u* for the nonpast (4.2.3), generalization of *-t-* in the past tense (2.1), generalization of the same vowel for verbal prefixes in one verb (2.2). 5: Aramaic – archaic feminine plural (4.1). 6: Arabo-Canaanite – innovation: adoption of *-na* as a feminine plural ending in verbs (4.1).

Robert Hetzron: Two principles of genetic reconstruction. *Lingua* 38.2 (1976): 89-108.

Családfamodell (előzetes)

- Szinkrón nyelvészet: a nyelv állapota adott időpontban
családfa = tipológia, csoportosítás, a hasonlóság mértéke alapján
- Diakrón nyelvészet: a nyelv változása időben
családfa = narratíva a nyelvek fokozatos differenciálódásáról:
ágak szétválása egy hipotetikus közös ősből kiindulva.
- Történeti-összehasonlító nyelvészet: mi a legplauzibilisebb narratíva?
- Fontos: a nyelvek története \neq a nyelvet beszélő népek történetével,
vagy a nyelvet beszélő nép kultúrájának, stb. a történetével!

Családfaelmélet: néhány kérdés

- Homogén kiindulási pontot feltételez
- Biológiai analógia (Darwin)
- Szétágazó családfa, mint Ábrahám és Lót
- Nincs későbbi interakció a nyelvek között.
- „Hullámszerű kiáramlás a sivatagból”?
 1. Akkád (i.e., 3000 körül, kelet felé)
 2. Ény-i sémi: amurru, majd ugariti és kánaáni (i.e. 2200 körül, északnyugat felé)
 3. Arámi törzsek (i.e. 1100 körül, Szíria felé)
 4. arabok (a római kortól kezdve, majd i.sz. 7. sz.)
 5. Délarábiai és etiópai (dél felé)

Összefoglalás

- Komparativisztika = összehasonlító nyelvészet
 - Például nyelvoktatási módszertan megtámogatására.
 - Rokonnak gondolt nyelvek. Földrajzilag szomszédos nyelvek. Világ összes nyelve.
- Nyelvészeti tipológia: univerzálék és változók.
- Klasszifikáció, klaszteranalízis, mint statisztikai feladat.
- A hasonlóság oka véletlen? Tipológiai egybeesés? Avagy:
- Történeti narratíva:
 - Családfa: hasonlóság, mert közös ősből

Házi feladat

Következő órára: olvasandó + házi feladat

1. Olvasandó: *Beyond Babel* 139–156 (Hackett, „Hebrew (Biblical and Epigraphic)”)
Bennett 34–55 (Parts 4-5)

Javasolt háttérolvasmány: Biró T: „Reconstructing a family tree (*in abstracto*)”
(http://www.biro.tamas@btk.elte.hu/courses/2013-HB/Reconstructing_a_family_tree.pdf).

Készítsenek listát az elírásokról, nyomdahibákról.

2. Rokon nyelvek, azonos eredetű szavak:

- Bennett, p. 30, exercise 2 („*discovering cognates and correspondences*”). Foglalkozzon kizárólag az arab (Ar, Eg, Su) adatokkal.
- Opcionális: p. 33, exercise 3, mint az előző feladat szerves folytatása.
- Emailben: biro.tamas@btk.elte.hu. Határidő: kedd dél (12:00).

Viszlát következő alkalommal!